

Opvoedstress bij Ouders en de Sociaal-Emotionele Ontwikkeling
van Jongens en Meisjes in de Vroege Kindertijd

Output 7: Final version of thesis

Master's thesis (201600201)

Utrecht University

Master's programme in Clinical Child, Family and Education Studies

I. de Boer (5759234)

Thesis supervisor: Dr. S. N. Duijff

Second assessor: Dr. M. J. M. Volman

29-05-2020

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Bij problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling zouden kinderen kunnen profiteren van vroegtijdige interventie. Er is echter nog weinig onderzoek gedaan naar de sociaal-emotionele problematiek van jonge kinderen en de factoren die hieraan bijdragen. De huidige studie onderzoekt daarom in hoeverre er een relatie is tussen opvoedstress bij ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes in de vroege kindertijd. Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van data uit eerder kwantitatief onderzoek. Deze data is verzameld aan de hand van vragenlijsten. De steekproef van huidig onderzoek bestaat uit 387 gezinnen met kinderen tussen 1 en 5,5 jaar. Er is een zwakke positieve relatie gevonden tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend (bv. angst en lage zelfwaardering) en externaliserend (bv. aandachtsproblemen en agressie) gedrag van kinderen. Opvoedstress zou ook een medium effect hebben op internaliserend gedrag en een groot effect op externaliserend gedrag. Deze relatie zou niet worden gemodereerd door het geslacht van het kind. Het is belangrijk dat dit verband, bijvoorbeeld met longitudinaal onderzoek, verder wordt onderzocht om eventuele problemen in de verdere ontwikkeling van kinderen tijdig te kunnen voorkomen.

Trefwoorden: opvoedstress, sociaal-emotionele ontwikkeling, internaliserend gedrag, externaliserend gedrag, vroege kindertijd

Abstract

In case of problems in the social-emotional development, children can benefit from early intervention. However, still little research has been done on the social-emotional problems of young children and the factors that contribute to it. The present study therefore examines the relationship between parenting stress and social-emotional development of boys and girls in early childhood. Data from previous quantitative research is used. These data were collected using questionnaires. In the present study the sample consists of 387 families with children between 1 and 5,5 years. A weak positive correlation has been found between parenting stress and internalizing (e.g. fear and low self-esteem) and externalizing (e.g. attention problems and aggression) behaviour of children. Parenting stress would also have a medium effect on internalizing behaviour and a large effect on externalizing behaviour. This relation would not be moderated by gender of the child. It is important to further investigate this connection, for example with longitudinal research, to prevent any problems in the further development of children.

Keywords: parenting stress, social-emotional development, internalizing behaviour, externalizing behaviour, early childhood

Opvoedstress bij ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes in de vroege kindertijd

Wereldwijd heeft 10 tot 20 procent van de kinderen en adolescenten ernstige sociale, emotionele en/of gedragsproblemen (Kato, Yanagawa, Fujiwara, & Morawska, 2015; Kieling et al., 2011). Deze problemen in de ontwikkeling van kinderen worden samen sociaal-emotionele problematiek genoemd (Scholte & Van der Ploeg, 2006). Sociaal-emotionele problematiek zou onder andere samenhangen met slechtere schoolprestaties in de kindertijd (Keij, 2016) en adolescentie (Burt & Roisman, 2010). Daarnaast zouden deze problemen een voorspeller zijn van psychische problemen in de volwassenheid (Carter, Briggs-Gowan, & Davis, 2004). Bij sociaal-emotionele problemen zouden kinderen kunnen profiteren van vroegtijdige interventie (Barlow, Bergman, Kornor, Wei, & Bennett, 2016; Castel et al., 2016). Dit zou effectiever zijn dan ingrijpen wanneer kinderen al ouder zijn (Kato et al., 2015). Daarom is het cruciaal dat problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling en de factoren die hieraan bijdragen tijdig worden opgemerkt.

De sociaal-emotionele ontwikkeling is een dynamisch proces (Van Overveld, 2010). Vanaf het eerste levensjaar leren kinderen de beginselen van de sociale omgang met zichzelf en hun omgeving, en wordt de basis gelegd voor hun sociaal-emotionele competenties. In de jaren daarna worden kinderen zich bewuster van zichzelf en leren zij omgaan met de verwachtingen van de omgeving. Kinderen ontwikkelen sociaal-emotionele vaardigheden door interactie met anderen (Anthony et al., 2005).

Vrijwel alle kinderen maken in hun sociaal-emotionele ontwikkeling moeilijkere periodes door (Keij, 2016). Als deze periodes tijdelijk zijn, is dit onderdeel van een gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling. Bij sommige kinderen worden deze moeilijkheden echter problemen. Van sociaal-emotionele problematiek wordt gesproken als het gedrag dat kinderen vertonen hun functioneren verhindert of als kinderen de sociaal-emotionele competenties die passend zijn bij hun leeftijd niet ontwikkelen (Briggs-Gowan & Carter, 1998). Bij kinderen van twee en drie jaar zou zo'n 7 tot 24 procent problemen ondervinden op sociaal-emotioneel gebied (Bracha et al., 2004).

Bij sociaal-emotionele problematiek wordt vaak onderscheid gemaakt tussen internaliserend en externaliserend probleemgedrag (Verhulst, Van der Ende, & Koot, 1996). Internaliserend probleemgedrag is naar binnen gericht en kan zich uiten in angst, depressieve gevoelens, lage zelfwaardering, obsessief-compulsief gedrag en somatische klachten. Externaliserend probleemgedrag is naar buiten gericht en uit zich onder andere in aandachtsproblemen, agressie, asociaal en delinquent gedrag. Over het algemeen zouden

jongens vanaf jonge leeftijd meer externaliserend probleemgedrag vertonen dan meisjes (Dishion & Patterson, 2006; Moffitt, Caspi, Rutter, & Silva, 2001). Bij internaliserend probleemgedrag zouden geen duidelijke verschillen tussen jongens en meisjes zichtbaar zijn (Ford, Goodman, & Meltzer, 2003). Door dit probleemgedrag kunnen kinderen ook meer problemen hebben met het maken en onderhouden van contact met anderen, de sociale vaardigheden (Scholte & Van der Ploeg, 2006). In de vroege kindertijd (0-5 jaar; e.g. Collins, Maccoby, Steinberg, Hetherington, & Bornstein, 2000) speelt de ouder een grote rol in het ontwikkelen van deze sociale vaardigheden (Anthony et al., 2005). Sociaal-emotionele problemen komen daarom vooral in de interactie met ouders naar voren.

Ouderschap zou een van de meest lonende taken van de volwassenheid zijn (Mackler et al., 2015). Ouderschap is een veelzijdige taak en de manier waarop ouders deze taak vervullen, speelt een belangrijke rol bij de groei en ontwikkeling van kinderen (Collins et al., 2000). Ouderschap is echter ook uitdagend en ouders kunnen het gevoel hebben dat de eisen van de opvoeding van hun kinderen hoger zijn dan wat zij kunnen bieden. De psychologische reactie die hierop volgt, wordt ook wel opvoedstress genoemd (Deater-Deckard, 1998). Opvoedstress verwijst dus naar de mate waarin ouders spanningen ervaren die gerelateerd zijn aan de opvoeding (De Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 1992). Als ouders veel opvoedstress ervaren zou dit een negatieve invloed kunnen hebben op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Crnic, Gaze, & Hoffman, 2005; Hutchison, Feder, Abar, & Winsler, 2016). Door de ervaren stress zouden deze ouders minder zorgzaam, ondersteunend, geduldig en betrokken zijn, waardoor het functioneren van kinderen negatief zou worden beïnvloed (Deater-Deckard, 2004). Als kinderen worden blootgesteld aan aanhoudende negatieve interactiepatronen van ouders, zelfs als dit niet specifiek op kinderen gericht is, zou dit deregulerende effecten op hen kunnen hebben (Cole, Michel, & Teti, 1994). Deze effecten zouden samenhangen met het ontstaan van sociaal-emotionele problemen.

Er zou volgens onderzoek sprake zijn van een transactionele relatie tussen opvoedstress en sociaal-emotionele problemen van kinderen (Baker et al., 2003; Neece, Green, & Baker, 2012). De resultaten suggereren dat opvoedstress zowel een oorzaak als een gevolg kan zijn van sociaal-emotionele problemen bij kinderen. Deze twee constructen zouden elkaar beïnvloeden. Daarnaast komt uit ander onderzoek naar voren dat opvoedstress significant gerelateerd zou zijn aan de sociale competentie, internaliserende en externaliserende gedragingen van kinderen (Anthony et al., 2005). Daarbij zouden ouders die naast opvoedstress ook hoge verwachtingen van hun kinderen hebben, ervoor kunnen zorgen dat deze kinderen meer risico lopen op externaliserend probleemgedrag. De richting van deze

verbanden is niet te bepalen, omdat deze studie gebaseerd is op correlatief onderzoek. Echter, uit longitudinaal onderzoek komt naar voren dat hoewel een deel van het gedrag van ouders door het gedrag van het kind wordt gestuurd, het effect van ouder op kind groter zou zijn dan omgekeerd (Fay-Stammach, Hawes, & Meredith, 2014).

Eerder onderzoek laat zien dat er bij oudere kinderen (5 t/m 18 jaar) en klinische groepen kinderen een relatie is tussen opvoedstress van ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Anthony et al., 2005; Hutchison et al., 2016; Neece et al., 2012). Er is echter nog weinig onderzoek gedaan naar deze relatie bij grote, niet-klinische groepen jonge kinderen (1 t/m 5 jaar) en hun ouders. Dit zal in dit onderzoek worden onderzocht aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

‘In hoeverre is er een relatie tussen opvoedstress bij ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes in de vroege kindertijd?’

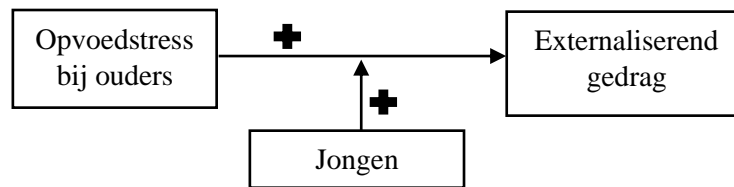
Hierbij zijn de volgende deelvragen opgesteld:

1. ‘In hoeverre is er een verschil tussen jongens en meisjes in de mate van internaliserend en externaliserend gedrag?’
2. ‘In hoeverre is er een relatie tussen opvoedstress bij ouders en de mate van internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen?’
3. ‘In hoeverre heeft het geslacht van het kind invloed op de relatie tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen?’

Op basis van literatuur wordt verwacht dat jongens meer externaliserend gedrag vertonen dan meisjes (Dishion & Patterson, 2006; Moffitt et al., 2001). Daarnaast wordt verwacht dat een hogere mate van opvoedstress bij ouders samenhangt met meer internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen (Anthony et al., 2005; Hutchison et al., 2016). Deze hypothese is in Figuur 1 visueel weergegeven. Ten slotte wordt verwacht dat opvoedstress bij ouders sterker samenhangt met de mate van externaliserend gedrag van jongens dan van meisjes (Stone, Mares, Otten, Engels, & Janssen, 2016). In Figuur 2 is deze hypothese visueel weergegeven.

Figuur 1. Tweede hypothese

Figuur 2. Derde hypothese

Method

Om een antwoord te vinden op de vraag of er een relatie is tussen opvoedstress bij ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes in de vroege kindertijd, is gebruikgemaakt van de dataset uit kwantitatief onderzoek dat werd uitgevoerd door Verhoeven, Deković, Bodden en Van Baar (2016). Voor de dataverzameling is onderzoek gedaan aan de hand van vragenlijsten.

Participanten

Aan dit onderzoek hebben 847 gezinnen met een kind in de leeftijd van 1 tot 5,5 jaar deelgenomen ($M = 35.62$ maanden, $SD = 15.87$, 52.0% meisje). Zij werden geworven via kinderdagverblijven en kleuterscholen. Van 387 gezinnen namen beide ouders deel en waren alle onderzoeksgegevens compleet. Deze maken daarom deel uit van het huidige onderzoek. De steekproef van huidig onderzoek bestond uit 387 kinderen tussen de 15 en 66 maanden ($M = 45.18$ maanden, $SD = 15.53$, 51.4% meisje), 387 moeders ($M = 35.02$ jaar, $SD = 4.83$) en 387 vaders ($M = 37.05$ jaar, $SD = 5.40$). De meerderheid van de ouders waren Nederlands/Kaukasiër (94.8% van de moeders, 93.5% van de vaders) en getrouwd/samenwonend (99.5%). De meeste ouders waren hoogopgeleid (56.3% van de moeders, 64.9% van de vaders). Het aantal kinderen per gezin varieerde van 1 tot 5 ($M = 2.11$, $SD = .75$).

Meetinstrumenten

Opvoedstress. De Nijmeegse Ouder Stress Index- Korte versie ([NOSIK], De Brock et al., 1992) is een vragenlijst met 25 items. De vragenlijst meet de mate waarin ouders spanningen ervaren gerelateerd aan de opvoeding van het kind. Ouders kunnen kiezen uit zes antwoordcategorieën lopend van ‘helemaal mee oneens’ tot ‘helemaal mee eens’. Een voorbeelditem is ‘het ouderschap over dit kind is moeilijker dan ik dacht dat het zou zijn’. Volgens de COTAN is de betrouwbaarheid van deze vragenlijst voldoende en de begrips- en criteriumvaliditeit goed (Egberink, De Leng, & Vermeulen, 2009-2019). In eerder onderzoek bleek Cronbach’s alpha voor deze vragenlijst tussen de .92 en .95 te liggen, wat zeer goed te

noemen is (De Brock et al., 1992). Cronbach's alpha was in de huidige studie $\alpha_{\text{Moeder}} = .88$ en $\alpha_{\text{Vader}} = .88$. Dit is goed te noemen (George & Mallery, 2003).

Sociaal-emotionele ontwikkeling. De Child Behavior CheckList 1,5-5 jaar ([CBCL], Achenbach, 1991) is een vragenlijst voor het vaststellen van emotionele en gedragsproblemen van jonge kinderen. Van deze vragenlijst zijn 60 items afgenomen, die onderdeel zijn van de schalen *internaliseren* en *externaliseren*. Deze schalen meten de mate van internaliserende en externaliserende problemen van kinderen volgens hun ouders. Ouders kunnen kiezen uit drie antwoordcategorieën: 'deze uitspraak past helemaal niet bij mijn kind', 'deze uitspraak past een beetje bij mijn kind' en 'deze uitspraak past duidelijk bij mijn kind'. Een voorbeelditem van de internaliserende schaal is 'schaamt zich gauw of voelt zich niet op zijn gemak'. Een voorbeelditem van de externaliserende schaal is 'wil veel aandacht'. Volgens de COTAN zijn de begrips- en criteriumvaliditeit van deze vragenlijst voldoende, maar is de betrouwbaarheid onvoldoende (Egberink et al., 2009-2019). Cronbach's alpha was in de huidige studie voor de internaliserende en externaliserende schaal respectievelijk: $\alpha_{\text{Moeder}} = .83$ en $.88$, $\alpha_{\text{Vader}} = .86$ en $.88$. Dit is goed te noemen (George & Mallery, 2003).

Procedure

Voor dit onderzoek hebben gezinnen een wervingsbrief ontvangen met uitleg over het doel van het onderzoek en de vraag of zij wilden deelnemen. Nadat de gezinnen toestemming hadden gegeven, werden zelfrapportagevragenlijsten naar ouders gemaild. Ouders werd gevraagd de vragenlijsten binnen twee weken ingevuld terug te sturen. Er is met veel zorgvuldigheid omgegaan met uitkomsten van de vragenlijsten en gegevens van de participanten. Resultaten zijn geanonimiseerd en niet terug te leiden naar de gezinnen.

Data-analyse

Voor het beantwoorden van de deelvragen is de data geanalyseerd met IBM SPSS Statistics Version 25 (IBM Corp., 2017). Allereerst werd naar de kwaliteit van de ruwe data gekeken door deze te controleren op opvallendheden en missende waarden. Voor de onafhankelijke variabele *opvoedstress* en de afhankelijke variabelen *internaliserend gedrag* en *externaliserend gedrag* werden totaalscores berekend. Deze variabelen bevinden zich allemaal op ratio meetniveau.

Een totaalscore van 138 of hoger op de NOSIK wordt in niet-klinische groepen gezien als een (zeer) hoge mate van opvoedstress (De Brock et al., 1992). Op de CBCL wordt een T-score van 64 of hoger op de internaliserende of externaliserende schaal gezien als klinisch probleemgedrag (Achenbach, 1991). In de algehele bevolking scoort 10% van de kinderen in de klinische range van internaliserend of externaliserend probleemgedrag. In de steekproef

van huidig onderzoek wordt verwacht weinig tot geen hoge of klinische scores te vinden, omdat deze bestaat uit niet-klinische groepen kinderen en hun ouders. Daarom is ervoor gekozen alle scores mee te nemen om zo te kijken naar de mate van opvoedstress bij ouders en de mate van internaliserend of externaliserend gedrag van kinderen.

Om het verschil van jongens en meisjes op internaliserend en externaliserend gedrag in kaart te brengen werd aanvankelijk besloten een *Independent Samples t Test* uit te voeren. De variabelen voldeden echter niet aan de voorwaarden voor normaliteit en homogeniteit van de variantie. Hierdoor is besloten een non-parametrische test, de *Mann Whitney U test*, te gebruiken.

Vervolgens was het plan om een *Pearson Correlatie* uit te voeren voor het onderzoeken van de samenhang tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend of externaliserend gedrag van kinderen. Ook hier werd niet voldaan aan de voorwaarden voor normaliteit, lineariteit en homoscedasticiteit. Er werd opnieuw besloten om voor een non-parametrische test te gaan, de *Spearman's Rank Order Correlatie*.

Ten slotte werd gekeken naar de relatie tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend of externaliserend gedrag van kinderen en welke rol het geslacht van het kind hierin speelt. Hiervoor werd een *Hiërarchische Multipele Regressieanalyse* uitgevoerd, waarin de dichotome variabele *seks* werd meegenomen (-0.5 = jongen, 0.5 = meisje). Echter, om te kunnen voldoen aan de assumpties van deze test, was het nodig de data te transformeren. Voor de datatransformatie is gekozen voor 'Square root', omdat deze geschikt was voor het transformeren van positieve en rechtsscheef verdeelde data (Tabachnick & Fidell, 2013). Bij deze transformatie wordt de wortel genomen van de originele data: $X_{nieuw} = \sqrt{X_{oud}}$.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

In Tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken van de variabelen weergegeven. Er was missende data voor *internaliserend gedrag* (2,1%) en *externaliserend gedrag* (0,8%), waardoor in de analyses een verschillend aantal participanten is meegenomen. Uit de beschrijvende statistieken kan op basis van het bereik van de scores worden afgeleid dat de gemiddelden van alle variabelen relatief laag waren. Ouders rapporteerden over het algemeen weinig opvoedstress en weinig internaliserend en externaliserend gedrag bij hun kinderen.

Tabel 1

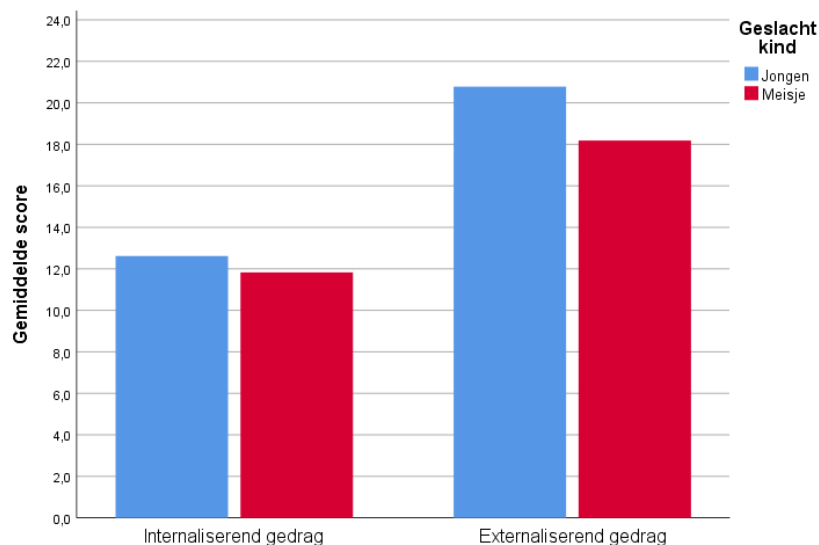
Beschrijvende Statistieken Variabelen

Variabelen	Bereik	<i>M</i>	SD	<i>N</i>
Opvoedstress	50-300	93.47	24.7895	387
Internaliserend gedrag	0-144	12.21	9.21	379
Externaliserend gedrag	0-96	19.43	11.0462	384

Verschil jongens en meisjes

De Mann-Whitney *U* test werd gebruikt om te kijken naar het verschil in gemiddelde scores van jongens en meisjes op internaliserend en externaliserend gedrag. Dit verschil wordt visueel weergegeven in Figuur 3. Voordat deze test kon worden uitgevoerd is gekeken of werd voldaan aan de assumpties. Er werd voldaan aan de voorwaarden voor onafhankelijkheid, meetniveau en vorm van de verdelingen.

Met de Mann-Whitney *U* test werd in de mate van internaliserend gedrag geen significant verschil tussen jongens (*Mean Rank* = 190.24, *n* = 183) en meisjes (*Mean Rank* = 189.77, *n* = 196) gevonden, *U* = 17889.50, *z* = -.04 (gecorrigeerd voor gelijke waarden), *p* = .967, tweezijdig. Dit effect kan beschreven worden als zeer klein (*r* = -.02) (Cohen, 1988). Ook in de mate van externaliserend gedrag werd geen significant verschil tussen jongens (*Mean Rank* = 202.95, *n* = 186) en meisjes (*Mean Rank* = 182.68, *n* = 198) gevonden, *U* = 16470.50, *z* = -1.79 (gecorrigeerd voor gelijke waarden), *p* = .074, tweezijdig. Dit effect kan beschreven worden als klein (*r* = -.09) (Cohen, 1988).

Figuur 3. Het gemiddeld internaliserend gedrag bij jongens (*n* = 183) en meisjes (*n* = 196) en het gemiddeld externaliserend gedrag bij jongens (*n* = 186) en meisjes (*n* = 198).

Opvoedstress en gedrag kinderen

Met de Spearman's Rank-Order Correlatie werd gekeken naar de grootte en de richting van de samenhang tussen opvoedstress bij ouders en de mate van internaliserend of externaliserend gedrag van kinderen. Voor het uitvoeren van deze test werden de assumpties gecontroleerd. Er werd voldaan aan de voorwaarden voor onafhankelijkheid en meetniveau.

Voor het beoordelen van de samenhang tussen opvoedstress bij ouders en de mate van internaliserend gedrag van kinderen werd een Spearman's rho (r_s) berekend. Spearman's rho toont een zwakke positieve relatie tussen opvoedstress en internaliserend gedrag, $r_s = .37$, $p < .001$, tweezijdig, $N = 379$. Ook voor het beoordelen van de samenhang tussen opvoedstress bij ouders en de mate van externaliserend gedrag van kinderen werd een Spearman's rho (r_s) berekend. Spearman's rho toont een matige positieve relatie tussen opvoedstress en externaliserend gedrag, $r_s = .59$, $p < .001$, tweezijdig, $N = 384$.

Rol van geslacht kind

Voor het onderzoeken van de rol die het geslacht van het kind speelt in de relatie tussen opvoedstress bij ouders en de mate van internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen, is een Hiërarchische Multipiele Regressieanalyse uitgevoerd. Met de getransformeerde variabelen *opvoedstress*, *internaliserend gedrag* en *externaliserend gedrag* is gekeken of werd voldaan aan de assumpties van deze test. Allereerst was er een goede verhouding van de grootte van de steekproef ten opzichte van de onafhankelijke variabelen (Tabachnick & Fidell, 2013). Daarnaast lieten de Stem-and-Leaf Plots en Boxplots zien dat bij alle continue variabelen werd voldaan aan de voorwaarde voor normaliteit en dat zij vrij waren van univariate uitschieters. Ten derde heeft de Mahalanobis-afstand de kritische χ^2 voor $df = 2$ ($\alpha = .001$) van 13.82 voor geen van de gevallen overschreden, wat indiceert dat er geen multivariate uitschieters waren. Ook werd voldaan aan de voorwaarde voor multicollineariteit, wat betekent dat er geen hoge correlaties waren tussen de onafhankelijke variabelen. Ten slotte lieten de Normal Probability Plots en Scatterplots zien dat werd voldaan aan de voorwaarden voor normaliteit, lineariteit en homoscedasticiteit van de residuen.

Uit de Multipiele Regressieanalyse kwam in Model 1 naar voren dat opvoedstress bij ouders en geslacht van het kind een significante 18% van de variantie in internaliserend gedrag van kinderen verklaarden, $R^2 = .18$, $F(2, 376) = 41.64$, $p < .001$. Volgens Cohen's conventies (1988) is dit een medium effect ($f^2 = .22$). Er was een significant hoofdeffect zichtbaar voor opvoedstress bij ouders. Deze resultaten zijn weergegeven in Tabel 2. Het

toevoegen van de interactieterm in Model 2 had geen significante invloed op de verklaarde variantie in internaliserend gedrag van kinderen, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(1, 375) = 0.04$, $p = .851$.

Tabel 2

Niet-gestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten, en de Semi-Partiële Correlaties (sr^2) van de Onafhankelijke Variabelen in de Hiërarchische Multipele Regressie die Internaliserend Gedrag voorspellen (N = 379)

Variabele	B [95% BI]	β	sr^2
Model 1			
Constante	-1.07 [-2.01, -0.13]		
Opvoedstress	0.45 [0.35, 0.55]**	0.43	.18
Geslacht kind	0.04 [-0.20, 0.28]	0.01	.00
Model 2			
Constante	-1.05 [-2.01, -0.09]		
Opvoedstress	0.45 [0.35, 0.55]**	0.43	.17
Geslacht kind	0.22 [-1.70, 2.14]	0.08	.00
Opvoedstress * Geslacht kind	-0.02 [-0.22, 0.18]	-0.07	.00

Noot. BI = Betrouwbaarheidsinterval

** $p < .001$

Daarnaast verklaarden opvoedstress bij ouders en geslacht van het kind in Model 1 een significante 35.8% van de variantie in externaliserend gedrag van kinderen, $R^2 = .36$, $F(2, 381) = 107.67$, $p < .001$. Volgens Cohen's conventies (1988) is dit een groot effect ($f^2 = .56$). Er was een significant hoofdeffect zichtbaar voor opvoedstress bij ouders. Deze resultaten zijn weergegeven in Tabel 3. Het toevoegen van de interactieterm in Model 2 had geen significante invloed op de verklaarde variantie in externaliserend gedrag van kinderen, $\Delta R^2 = .00$, $\Delta F(1, 380) = 0.17$, $p = .679$.

Tabel 3

Niet-gestandaardiseerde (B) en Gestandaardiseerde (β) Regressiecoëfficiënten, en de Semi-Partiële Correlaties (sr^2) van de Onafhankelijke Variabelen in de Hiërarchische Multipele Regressie die Internaliserend Gedrag voorspellen (N = 384)

Variabele	B [95% BI]	β	sr^2
Model 1			
Constante	-2.12 [-2.99, -1.25]		
Opvoedstress	0.66 [0.57, 0.75]**	0.59	.35
Geslacht kind	-.15 [-0.37, 0.08]	-0.05	.00
Model 2			
Constante	-2.16 [-3.04, -1.27]		
Opvoedstress	0.66 [0.57, 0.76]**	0.59	.34
Geslacht kind	-0.52 [-2.29, 1.26]	-0.05	.00
Opvoedstress * Geslacht kind	0.04 [-0.15, 0.22]	0.14	.00

Noot. BI = Betrouwbaarheidsinterval

** $p < .001$

Discussie

Het doel van dit onderzoek was om te achterhalen in hoeverre er een relatie is tussen opvoedstress bij ouders en de sociaal-emotionele ontwikkeling van jongens en meisjes in de vroege kindertijd. Vroegtijdige interventie bij problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen zou namelijk van belang zijn in het voorkomen van slechte schoolprestaties in de kindertijd (Keij, 2016) en adolescentie (Burt & Roisman, 2010), en psychische problemen in de volwassenheid (Carter et al., 2004). In dit onderzoek werd in overeenstemming met eerder onderzoek gevonden dat er een positieve relatie is tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen (Anthony et al., 2005; Baker et al., 2003; Neece et al., 2012).

Uit de resultaten van huidig onderzoek kwam naar voren dat er geen significant verschil was tussen jongens en meisjes in de mate van internaliserend en externaliserend gedrag. In eerder onderzoek werd daarentegen wel gevonden dat jongens gemiddeld meer externaliserend gedrag vertonen dan meisjes (Dishion & Patterson, 2006; Moffitt et al., 2001). In de huidige studie scoorden jongens weliswaar gemiddeld iets hoger op externaliserend gedrag dan meisjes, maar deze verschillen waren te klein om conclusies uit te kunnen trekken. Bovendien waren de gemiddelde scores op internaliserend en externaliserend gedrag voor

beide groepen relatief laag. Mogelijk komt dit doordat huidig onderzoek zich heeft gericht op niet-klinische groepen kinderen en de steekproef niet representatief was voor de gehele populatie.

Ten tweede kwam naar voren dat opvoedstress bij ouders samenhangt met internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen. Er werd een zwakke correlatie gevonden tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend gedrag van kinderen. Ook werd een matige correlatie gevonden tussen opvoedstress bij ouders en externaliserend gedrag van kinderen. Opvoedstress bij ouders zou dus iets sterker samenhangen met externaliserend gedrag van kinderen. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met eerder onderzoek waarin werd gevonden dat opvoedstress bij ouders samenhangt met internaliserend en externaliserend gedrag van kinderen (Anthony et al., 2005).

Als laatste werd gevonden dat opvoedstress bij ouders een significante voorspeller was van internaliserend gedrag en van externaliserend gedrag van kinderen. Opvoedstress bij ouders had een sterker effect op externaliserend gedrag van kinderen. Wanneer geslacht van het kind als moderator werd meegenomen in de analyses, was geen significant verschil in verklaarde variantie zichtbaar. Dit veronderstelt dat het verband tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend of externaliserend gedrag bij kinderen niet wordt gemodereerd door geslacht van het kind. Dit is anders dan wat op basis van eerder onderzoek werd verwacht. Daar werd gevonden dat opvoedstress bij ouders sterker samenhangt met de mate van externaliserend gedrag van jongens dan van meisjes (Stone et al., 2016). Ook dit kan mogelijk verklaard worden door de lage gemiddelde scores op internaliserend en externaliserend gedrag in huidig onderzoek. Uit de analyses kan wel worden geconcludeerd dat hoe groter de opvoedstress bij ouders, hoe groter de mate van internaliserend of externaliserend gedrag bij kinderen zal zijn. Dit is in overeenstemming met wat in eerder onderzoek werd gevonden (Crnic et al., 2005; Hutchison et al., 2016).

Huidig onderzoek heeft een aantal limitaties. In dit onderzoek zijn alleen vragenlijsten afgenomen, welke door ouders zelf zijn ingevuld. De verkregen scores zeggen dus iets over hoe ouders hun eigen opvoedstress en het gedrag van hun kinderen ervaren. Ouders met meer opvoedstress zouden gedrag van hun kinderen misschien sneller als storend ervaren dan ouders met weinig opvoedstress. Er is dus niet objectief naar het gedrag van kinderen gekeken, wat de scores kan hebben beïnvloed. Ook zijn de steekproef en de respons mogelijk niet representatief voor de gehele populatie. De gemiddelde scores in dit onderzoek lagen relatief laag. Hieruit lijkt naar voren te komen dat ouders in deze groep over het algemeen weinig opvoedstress ervaren en dat hun kinderen weinig internaliserend en externaliserend

gedrag vertonen. Het zou kunnen dat ouders met veel opvoedstress geen behoefte hebben gehad om mee te doen aan dit onderzoek, omdat zij al te druk waren met hun kinderen. Ook zou de subjectiviteit of sociale wenselijkheid van de participanten een rol kunnen hebben gespeeld in de lage scores. Bovendien lijkt deze groep niet erg representatief voor de Nederlandse samenleving wanneer gekeken wordt naar opleidingsniveau en etniciteit. Ouders waren veelal hoogopgeleid en hadden bijna allemaal een Nederlandse achtergrond. Ten slotte waren de verkregen data niet normaal verdeeld, waardoor twee non-parametrische toetsen moesten worden uitgevoerd en de variabelen voor de laatste analyse moesten worden getransformeerd. Hierdoor moeten de conclusies met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Ondanks deze limitaties, heeft huidig onderzoek ook sterke punten. Ten eerste heeft dit onderzoek zich gericht op een niet-klinische groep kinderen. Dit is vernieuwend, want in eerdere onderzoeken werd vooral naar klinische groepen gekeken als het gaat om opvoedstress en sociaal-emotionele ontwikkeling. Ook heeft een grote groep participanten met daarbinnen een redelijk gelijke verdeling jongens en meisjes deelgenomen aan dit onderzoek. Ten slotte heeft huidig onderzoek zich specifiek gericht op de vroege kindertijd. Ook dit levert nieuwe inzichten op, omdat veel onderzoek naar de sociaal-emotionele ontwikkeling zich heeft gericht op oudere kinderen.

Huidig onderzoek is daarmee een goede aanleiding tot vervolgonderzoek. Er bestaat ook na dit onderzoek nog een hiaat in de wetenschappelijke literatuur wat betreft een causaal verband tussen opvoedstress en de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het blijft de vraag of problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling bij kinderen vooral ontstaan door de opvoedstress van ouders of dat ouders juist meer opvoedstress krijgen van het gedrag van hun kinderen. Dit zou beter onderzocht kunnen worden in longitudinaal onderzoek. Het zou goed zijn als dit onderzoek naast vragenlijsten ook bestaat uit observaties, gesprekken en bijvoorbeeld sociaal-emotionele testmiddelen. Meer inzicht in dit verband zou kunnen bijdragen aan een betere inzet van interventies bij opvoedstress of juist bij de sociaal-emotionele problematiek van jonge kinderen.

Deze inzichten zijn belangrijk voor de praktijk binnen een veranderende maatschappij. Het is zoals eerder vermeld belangrijk dat problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling vroegtijdig worden opgemerkt en het liefst worden voorkomen. Er zou meer preventie kunnen plaatsvinden door betere populatiegerichte opvoedingsvoorlichting te bieden (Zubrick et al., 2005). Hiermee zou ook de stigmatisering ten aanzien van het vragen om opvoedhulp kunnen worden verminderd. Hopelijk zorgt dit ervoor dat ouders sneller om hulp durven te vragen bij opvoedstress of lichte sociaal-emotionele problemen van hun kinderen. Daarnaast kunnen

gerichte interventies worden ingezet om meer risicogezinnen te bereiken (Watson, White, Taplin, & Huntsman, 2005).

Duidelijk is geworden dat er sprake is van een positieve relatie tussen opvoedstress bij ouders en internaliserend en externaliserend gedrag van jongens en meisjes in de vroege kindertijd. Opvoedstress bij ouders lijkt iets sterker samen te hangen met externaliserend gedrag van kinderen. Volgens dit onderzoek zou geslacht hier geen modererende rol in spelen. Het is belangrijk dat dit verband beter wordt onderzocht om eventuele problemen in de verdere ontwikkeling van deze jonge kinderen tijdig te kunnen voorkomen. Het zou namelijk het meest effectief zijn om deze kinderen en ouders vroegtijdig te ondersteunen. Voorkomen is altijd beter dan genezen.

Literatuur

- Achenbach, T. M. (1991). *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profile*. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The relationships between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development: An International Journal of Research and Practice*, *14*, 133-154. doi:10.1002/icd.385
- Baker, B. L., McIntyre, L. L., Blacher, J., Crnic, K., Edelbrock, C., & Low, C. (2003). Pre-school children with and without developmental delay: behaviour problems and parenting stress over time. *Journal of Intellectual Disability Research*, *47*, 217-230. doi:10.1046/j.1365-2788.2003.00484.x
- Barlow, J., Bergman, H., Korner, H., Wei, Y., & Bennett, C. (2016). Group-based training programmes for improving emotional and behavioural adjustment in young children. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, *8*, 1-126. doi:10.1002/14651858.CD003680.pub3
- Bracha, Z., Perez-Diaz, F., Gerardin, P., Perriot, Y., De la Rocque, F., Flament, M., Leroux, M-C., Reinert, P., Mazet, P., & Carter, A. S. (2004). A French adaptation of the infant-toddler social and emotional assessment. *Infant Mental Health Journal*, *25*, 117-129. doi:10.1002/imhj.10090
- Bricker, D. D., Squires, J., & Mounts, L. (1999). *Ages & Stages Questionnaires: A parent-completed, child-monitoring system*. Baltimore: Brookes Publishing.
- Briggs-Gowan, M. J., & Carter, A. S. (1998). Preliminary acceptability and psychometrics of the infant-toddler social and emotional assessment (ITSEA): A new adult-report questionnaire. *Infant Mental Health Journal*, *19*, 422-445. doi:10.1002/(SICI)1097-0355(199824)19:4<422::AID-IMHJ5>3.0.CO;2-U
- Burt, K. B., & Roisman, G. I. (2010). Competence and psychopathology: Cascade effects in the NICHD study of early child care and youth development. *Development and Psychopathology*, *22*, 557-567. doi:10.1017/S0954579410000271
- Carter, A. S., Briggs-Gowan, M. J., & Davis, N. O. (2004). Assessment of young children's social-emotional development and psychopathology: recent advances and recommendations for practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *45*, 109-134. doi:10.1046/j.0021-9630.2003.00316.x

- Castel, S., Creveuil, C., Beunard, A., Blaizot, X., Proia, N., & Guillois, B. (2016). Effects of an intervention program on maternal and paternal parenting stress after preterm birth: a randomised trial. *Early Human Development, 103*, 17-25.
doi:10.1016/j.earlhumdev.2016.05.007
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences, 2nd edition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cole, P. M., Michel, M., & Teti, L. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: a clinical perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 240*, 73-102. doi:10.2307/1166139
- Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, M. E., & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *American Psychologist, 55*, 218-232. doi:10.1037//0003-066X.55.2.218
- Crnic, K. A., Gaze, C., & Hoffman, C. (2005). Cumulative parenting stress across the preschool period: Relations to maternal parenting and child behaviour at age 5. *Infant and Child Development, 14*, 117-132. doi:10.1002/icd.384
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice, 5*, 314-332.
doi:10.1111/j.1468-2850.1998.tb00152.x
- Deater-Deckard, K. (2004). *Parenting stress*. New Haven: Yale University Press.
- De Brock, A. J. L. L., Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M., & Abidin, R. R. (1992). *NOSI. Nijmeegse Ouderlijke Stress Index. Handleiding experimentele versie*. Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Dishion, T. J., & Patterson, G. R. (2006). The development and ecology of antisocial behavior in children and adolescents. In D. J. Cohen & D. Cicchetti (Eds.), *Developmental Psychopathology. Vol. 3: Risk, disorder, and adaptation (pp. 503-541)*. Hoboken: Wiley.
- Egberink, I. J. L., De Leng, W. E., & Vermeulen, C. S. M. (2009-2019). *COTAN Documentatie (www.cotandocumentatie.nl)*. Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Fay-Stammach, T., Hawes, D. J., & Meredith, P. (2014). Parenting influences on executive function in early childhood: A review. *Child Development Perspectives, 8*, 258-264.
doi:10.1111/cdep.12095
- Ford, T., Goodman, R., & Meltzer, H. (2003). The British child and adolescent mental health survey 1999: the prevalence of DSM-IV disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 42*, 1203-1211.

doi:10.1097/00004583-200310000-00011

George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update (4th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.

Hutchison, L., Feder, M., Abar, B., & Winsler, A. (2016). Relations between parenting stress, parenting style, and child executive functioning for children with ADHD or Autism. *Journal of Child and Family Studies, 25*, 3644-3656. doi:10.1007/s10826-016-0518-2

IBM Corp. (2017). *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0*. Armonk, NY: IBM Corp.

Kato, N., Yanagawa, T., Fujiwara, T., & Morawska, A. (2015). Prevalence of children's mental health problems and the effectiveness of population-level family interventions. *Journal of Epidemiology, 25*, 507-516. doi:10.2188/jea.JE20140198

Keij, M. (2016). *Sociaal emotionele problemen tijdig signaleren in het primair onderwijs*. Utrecht: Trimbos-instituut/Pharos.

Kieling, C., Baker-Henningham, H., Belfer, M., Conti, G., Ertem, I., Omigbodun, O., Rohde, L. A., Srinath, S., Ulkuer, N., & Rahman, A. (2011). Child and adolescent mental health worldwide: evidence for action. *The lancet, 378*, 1515-1525. doi:10.1016/S01406736(11)60827-1

Mackler, J. S., Kelleher, R. T., Shanahan, L., Calkins, S. D., Keane, S. P., & O'Brien, M. (2015). Parenting stress, parental reactions, and externalizing behavior from ages 4 to 10. *Journal of Marriage and Family, 77*, 388-406. doi:10.1111/jomf.12163

Meier, A., Musick, K., Fischer, J., & Flood, S. (2018). Mothers' and fathers' well-being in parenting across the arch of child development. *Journal of Marriage and Family, 80*, 992-1004. doi:10.1111/jomf.12491

Neece, C. L., Green, S. A., & Baker, B. L. (2012). Parenting stress and child behaviour problems: A transactional relationship across time. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities, 117*, 48-66. doi:10.1352/1944-7558-117.1.48

Scholte, E. M., & Van der Ploeg, J. D. (2006). Residential treatment of adolescents with severe behavioural problems. *Journal of Adolescence, 29*, 641-654. doi:10.1016/j.adolescence.2005.05.010

Stones, L. L., Mares, S. H. W., Otten, R., Engels, R. C. M. E., & Janssens, J. M. A. M. (2016). The co-development of parenting stress and childhood internalizing and externalizing problems. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 38*, 76-86. doi:10.1007/s10862-015-9500-3

- Squires, J., Bricker, D., Heo, K., & Twombly, E. (2001). Identification of social-emotional problems in young children using a parent-completed screening measure. *Early Childhood Research Quarterly, 16*, 405-419. doi:10.1016/S0885 2006(01)00115-6
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th edition)*. Boston, MA: Pearson/Allyn & Bacon.
- Van Overveld, C. W. (2010). Onderwijs en gedragsproblemen: Prioriteit voor preventie. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 49*, 119–129. Verkregen van: <https://wij-leren.nl/preventie-gedragsproblemen.php>
- Verhulst, F. C., Van der Ende, J., & Koot, H. M. (1996). *Handleiding voor de CBCL/4–18*. Rotterdam, Netherlands: Erasmus University, Department of Child and Adolescent Psychiatry, Sophia Children's Hospital.
- Verhoeven, M., Deković, M., Bodden, D., & Van Baar, A. L. (2016). Development and initial validation of the comprehensive early childhood parenting questionnaire (CECPAQ) for parents of 1-4 year-olds. *European Journal of Developmental Psychology, 14*, 1740-5610. doi:10.1080/17405629.2016.1182017
- Watson, J., White, A., Taplin, S., & Huntsman, L. (2005). *Prevention and Early Intervention. Literature Review*. NSW Department of Community Services.
- Zubrick, S. R., Ward, K. A., Silburn, S. R., Lawrence, D., Williams, A. A., Blair, E., Robertson, D., & Sanders, M. R. (2005). Prevention of child behavior problems through universal implementation of a group behavioural family intervention. *Prevention Science, 6*, 287-304. doi:10.1007/s11121-005-0013-2